

✚ *Hores de Ramon Llull*, ed. Simone Sari i Anna Fernández-Clot; ilustr. Bernat Soler, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2019, 463 p.

Al llarg de l'edat mitjana, i sobretot en el món baixmedieval, es produeix un procés gradual de secularització d'àmbits de la vida que havien estat de manera absoluta sota tutela eclesiàstica. Els factors que influeixen en aquesta progressiva emancipació són molts i diversos, però es pot esmentar l'expansió urbana i la complexitat social que porta aparellada, les intenses xarxes comercials que afavoreixen la circulació de les idees o l'alfabetització creixent de sectors més amplis de població, que facilita l'ús de la llengua vulgar en àmbits fins aleshores reservats al llatí.

Sens dubte, un dels aspectes que acompanyen aquest desenvolupament és l'emergència d'una religiositat nova. La inquietud dels laics per esdevenir protagonistes de la pròpia vida espiritual, el contacte amb els frares menors, l'extensió de les comunitats de beguins i beguines, i fins i tot l'hàbit de la lectura silenciosa, fan que la devoció agafi un caràcter més interioritzat. I aquesta orientació demana, també, recursos que posin a l'abast de les persones piadoses eines que les ajudin en el camí. Aquest serà el context que propiciarà la florida dels llibres d'hores, una adaptació, per a l'ús privat dels laics, dels breviaris eclesiàstics que recollien les lectures i oracions de la litúrgia de les hores canòniques.

L'obra que editen ara Simone Sari i Anna Fernández-Clot amb el títol d'*Hores de Ramon Llull* és, efectivament, un veritable llibre d'hores. I, com a tal, presenta un caràcter singular en el marc de les publicacions lullianes a què estem acostumats. Lluny de tractar-se d'una edició filològica per a especialistes, o fins i tot d'una edició divulgativa per al públic general interessat en el pensament o l'obra literària del beat —encara que també es pot llegir des d'aquesta perspectiva—, vol ser abans de res un volum que recuperi la voluntat de Llull que textos seus fossin utilitzats pels laics per a la pregària; és a dir, que els restitueixi la seva funció original.

Formen el volum dos textos principals en vers: les *Hores de nostra Dona*, un conjunt d'himnes marians, i els *Cent noms de Déu*, que fan referència a la tradició islàmica de la veneració dels

noms de Déu i estan constituïts per composicions poètiques que glossen cada un dels cent noms. Els estudiosos situen les dues obres a finals del s. XIII i a l'inici de l'etapa ternària de l'Art lulliana, cosa que els dona una coherència que justifica que fossin incloses conjuntament en diversos manuscrits del segle posterior. Els pròlegs de Llull a les dues composicions, reproduïts molt oportunament en l'apèndix, expliciten la voluntat d'ús esmentada, en recomanar que es cantin a la manera dels himnes (de les hores canòniques) o dels psalms. L'estructura de les *Hores de nostra Dona*, a més, ja suggereix una distribució setmanal adaptada a la litúrgia de les hores, pel fet que presenta set himnes per a cada hora.

Per a l'estructuració del volum, els editors han tingut en compte la disposició dels textos en un manuscrit del segle XIV conservat a la Societat Arqueològica Lulliana de Palma, i conegut amb el nom de *Breviari de dona Blanca*. També han tingut en compte, però, les indicacions de l'autor en els pròlegs esmentats. Això comporta que les obres no es presentin una després de l'altra, sinó que apareguin intercalades per ajustar-se a l'ofici de les hores. Amb aquesta finalitat, Sari i Fernández-Clot distribueixen els textos en set fèries, una per a cada dia de la setmana, i dins d'aquestes, els arrange en les set hores de la litúrgia, de matines a completes. Abans del text, han tingut esment d'incorporar un esquema molt útil que permet al lector orientar-se dins d'aquesta estructura complexa. D'altra banda, els textos s'editen seguint el manuscrit de Palma, però s'esmenen els errors que presenta amb les edicions més solvents de què es disposa ara mateix, les de les «Obres de Ramon Llull» (ORL) o la «Nova Edició de les Obres de Ramon Llull» (NEORL).

A continuació del nucli principal, es recullen un conjunt d'oracions addicionals que apareixen en el còdex de Palma, com acostuma a succeir també en els llibres d'hores a l'ús. D'aquests oracions, n'hi ha que són composicions lullianes preses d'altres obres. Destaca especialment la que es titula *D'oració*, que constitueix la cinquena part de la *Medicina de pecat*, l'obra en vers més ambiciosa de Llull, i trobem també fragments del *Llibre d'home* i del *Blaquerna*. Els textos no lullians d'aquest apartat són d'origen bíblic i litúrgic i tradicionalment formaven part de la litúrgia de

les hores, com el *Càntic de Zacaries* o el *Símbol atanasià*.

Pel que fa als criteris d'edició, els curadors aprofiten la seva experiència en l'edició crítica de textos lullians: Simone Sari està treballant en l'edició dels *Cent noms de Déu* i Anna Fernández-Clot ha publicat la *Medicina de pecat* en la col·lecció «Nova Edició de les Obres de Ramon Llull» (NEORL, XVI), que es ressenya en aquest mateix número de *Mot so raso*. No obstant això, tenint sempre en ment els destinataris finals del volum, han volgut fer els textos accessibles als lectors d'avui. Amb aquest objectiu, han regularitzat la grafia original del manuscrit per adaptar-la a les convencions actuals i a la normativa ortogràfica vigent. Sempre que ho han considerat necessari, han afegit notes explicatives amb l'equivalència lèxica de mots de la llengua antiga que podien resultar obscurs, amb la traducció de passatges de comprensió difícil o amb aclariments sobre conceptes molt especialitzats del pensament lullià, com els correlatius. Això es completa al final de l'obra amb un glossari que recull els principals mots antics i termes de l'Art lulliana.

El resultat és una obra editada amb molta cura i amb una introducció que la situa en el seu context d'una manera entenedora i suficient perquè els lectors actuals puguin gaudir de la lectura, amb la col·laboració d'unes il·lustracions de Bernat Soler que contribueixen a l'atractiu del conjunt.

El llibre, publicat en col·laboració amb diverses institucions eclesials, té la intenció no només d'apropar una part de la poesia lulliana al públic d'avui, sinó sobretot de fornir el lector laic dels nostres dies amb una eina d'acompanyament per a la vida espiritual. Una intenció que, en paraules de Sebastià Taltavull, bisbe de Mallorca, que presenta el volum, «concorda amb el sentit pràctic que té el seu autor respecte de l'ús de les seves obres» (6). Així, es fa evident l'actualitat d'un mestre com Ramon Llull, que pot continuar exercint el seu guiatge molts segles després que les composicions que ara tenim a la mà fossin escrites.

Eugènia Gisbert